

who follows the essentials of Cynics and acts as a responsible cynic at least claims to assert himself as a completely independent and self-sufficient person who chooses one's own way in life.

Keywords: fate, essence, cynicism, hypocrisy, unknown.

Калуга В. Ф., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри історії та політології, Національний університет біоресурсів і природопольовання України (Україна), kalugavl@ukr.net

Судьба как посредник между целостным Человеком и его “проекцией” на бытие; роль цинизма и лицемерия в реализации судьбы

Внимательный наблюдатель может легко заметить, что человек пребывает в перманентной ситуации неопределенности. Ему не под силу постичь смысл собственного существования. Он не способен предвидеть последствия собственной активности. Человеку не дано знать, что уготовано ему каждый последующий миг. К тому же, он панически боится неизвестного. Таким образом, человек вынужден отмежевываться от неизвестного, укрываясь под сенью целостной системы впечатлений, сведенных в единую “картину” мира. Вместе с тем, отсутствие возможности сделать всякую свою активность полностью осознанной и, соответственно, наполненной действительным смыслом озадаченный человек стремится компенсировать идеей судьбы. Поэтому судьба оказывается в некотором роде посредником между полностью осознающим самого себя Человеком и его обыденным существованием. Чем-то, что определяет особенности существования и деятельности каждого человека, исходя из его чисто индивидуального призвания. При этом эффективность следования собственному призванию тяготеет к нулю в том случае, если индивид в своей обыденной жизни руководствуется принципом лицемерия. И наоборот, каждый, кто придерживается устоев киников и действует как ответственный циник, тот, как минимум, претендует на утверждение собственной автономии и самодостаточности, следуя исключительно собственным жизненным путем.

Ключевые слова: судьба, смысл существования, неизвестное, цинизм, лицемерие.

* * *

УДК 340.11:17

Грищенко Н. В.

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін, Харківський національний університет внутрішніх справ (Україна, Харків), n.v.grishenko@mail.ru

МОРАЛЬ І ПРАВО: ДО ПРОБЛЕМИ КОНФЛІКТУ

На сучасному етапі взаємовідношень моралі та права як нормативно-ціннісних систем прослідковується не лише їх позитивна єдність, а й тривала напружа, протистояння, конфлікт. Останній і став предметом даного теоретичного дослідження, мету якого становить постановка та обґрунтування проблеми конфлікту між правом та мораллю як важливої сторони їх взаємовідношень. Вдаючись до аналізу ситуації, коли право дозволяє, а мораль боронить чи навпаки, дозволяє мораль, а боронить право, автор фіксує випадки тривалої напруги між правом та мораллю і розглядає це протистояння, конфлікт як ініцію по відношенню до єдності, але так само важливу сторону взаємовідношень двох нормативно-ціннісних систем. Такий підхід обумовлює потребу приведення поняття “взаємовідношення права та моралі” у відповідність з реальними процесами, що відбуваються в світі і актуалізує подальші теоретичні розвідки проблеми.

Ключові слова: право, мораль, взаємовідношення, конфлікт.

Події, які відбуваються в Україні впродовж останніх років, обумовлюють зростання теоретичного інтересу до проблеми взаємозв'язку права і моралі як регуляторів суспільної поведінки. Сама по собі ця тема в науковому просторі далеко не нова. Починаючи з античних часів, вона приковувала до себе увагу не одне покоління філософів, юристів, соціологів, політиків. За влучним висловом Р. Іеринга, ця тема стала “мисом Горн” наукових досліджень. Написано стоси фундаментальних робіт з питань генези, еволюції, ціннісних основ моралі і права, сенсу їх взаємозв'язку і взаємовпливу. До аналізу проблеми вдавались такі видатні класики, як Арістотель, Т. Гоббс, Дж. Локк, І. Кант, Г. Гегель, Ч. Беккарія, Б. Кістяківський та багато інших. За радянських часів тема взаємозв'язку права та моралі була в полі зору багатьох відомих вчених, зокрема С. С. Алексєєва, Р. Г.

Апресяна, Л. П. Грінберга, М. І. Козюбри, Р. З. Лівшица, В. С. Нарсєянца, Л. С. Явича, О. М. Яковлева, О. О. Якуби та ін. Однак дослідження тих часів спрямовувались переважно на виявлення взаємодоповнюючих та взаємопосилюючих сторін моралі та права, їх тісного взаємозв'язку в урегулюванні суспільної поведінки. Проблема протиріччя чи конфлікту між цими взаємопов'язаними системами фактично не досліджувалась, поскільки домінувала думка про тимчасовий і несуттєвий характер всяких протиріччя, які можуть бути в радянському суспільстві. Більш рельєфно ця конфліктна сторона взаємовідношень права та моралі проступала в західній літературі в працях К. Грінволта, Р. Драйєра, Г. Радбруха, Х. Л. А. Харта. У вітчизняній літературі останніх років проблема взаємовідношень права та моралі досліджується не так активно, як раніше, хоч певний інтерес до неї зберігається. Про це засвідчують наукові доробки Б. Гені, Ю. М. Самолюка, І. В. Сердюка, С. С. Сливки тощо, які спрямовані, однак, у вже звичному теоретичному руслі дослідження природи права та моралі. Проте сучасна тенденція дослідження цих феноменів повинна зосереджувати увагу не лише на позитивних сторонах їх взаємодії, але і на проблемах їх протистояння, протиріччя, конфлікту. Право і мораль – це динамічні системи, які весь час розвиваються. І сьогодні суспільна думка відзначає такі їх характеристики, які були маловідомі (а то і невідомі взагалі) попереднім історичним епохам. Сучасне суспільство все частіше фіксує випадки, в яких зримо проступає конфлікт між правом та мораллю. В зв'язку з цим постає потреба привести у відповідність теоретичний аналіз взаємовідношень права та моралі реальним процесам, що відбуваються в суспільстві в цілому. Конфлікт, який виникає між правом та мораллю, є однією із сторін їх взаємовідношень і так само вимагає теоретичного аналізу. Отож метою даного дослідження є постановка і обґрунтування проблеми конфлікту між правом та мораллю як важливої сторони їх взаємовідношень.

В розпорядженні сучасного дослідника взаємозв'язку моралі та права набагато більше відомостей про їх єдність та близькість, ніж про конфлікт чи протиріччя. Коли мова заходить про взаємозв'язок цих двох нормативних систем, особливу увагу завжди приділяють цінностям. Ціннісна налаштованість права та моралі на добро, як правило, не викликає сумнівів, хоч і розуміється по-різному. Із цієї вихідної установки, виправданої історією, випливають завжди актуальні завдання поєднання і координації зусиль моральних і правових інститутів суспільства, необхідності їх взаємодії та взаємопідтримки. Ще з часів Стародавнього Риму відоме визначення Цельса, згідно з яким “право є наука про добре та справедливе”. “За заслуги нас називають жрецькими, – писав римський юрист Ульпіон, – адже ми піклуємось про правосуддя, проголошуємо поняття доброго і справедливого, відокремлюючи справедливе від несправедливого” [2, с. 23]. З тих часів прийнято вважати, що найглибший зв'язок права з моральним світом установлюється через справедливість. У категорії справедливості злились уявлення про все, що впливає як із зовнішньої природи, так і із природи самої людини, а сама вона стала головним критерієм цивілізованого примусу до соціального порядку. Справедливий закон, якщо він дійсно такий, викликає повагу в людей і зна-

ходить підтримку в їх моральній свідомості. Тому законодавець всіяко намагається узгодити правову норму з моральними цінностями. Найчастіше правовий дозвіл поширюється на таку поведінку людей, яка схвалюється і заохочується мораллю. Однак буває і так, що схвальні з боку моралі дії підпадають під юридичну заборону. Заборонні юридичні норми, які важко узгоджуються з моральними приписами, були характерні для різних часів і народів. Так, радянське законодавство забороняло брати шлюб із іноземними громадянами, листуватися із людьми, що перебували у місцях позбавлення волі і т.п. Сучасне законодавство Китаю обмежує кількість дітей, що може народжувати жінка, закони Саудівської Аравії забороняють жінці сідати за кермо автомобіля. В Сингапурі в 1992 році з'явилась заборона на жування гумки, а в законодавство Японії в 2009 році було введено норму, яка обмежила допустимі розміри талії людей після досягнення ними 40-річного віку: для чоловіків – 80 см., для жінок – 90 см. І таких прикладів можна відшукати безліч. Основою для подібних юридичних заборон завжди виступала економічна, політична, ідеологічна чи якась інша доцільність – величина досить мінлива, оскільки розрахована з урахуванням певних соціальних обставин, які з часом змінюються. Такі юридичні норми залишаються малозрозумілими для своїх адресатів, не здобувають моральної підтримки в свідомості більшості громадян і, як свідчить практика, швидко зникають. Однак проблема розбіжностей між юридичною заборonoю певних дій та їх моральною оцінкою не була б настільки загостреною, якби вона не стосувалась політичної площини та не пов'язувалась з практикою переслідування осіб, які виражають протест проти існуючого політичного режиму. В сучасній політичній практиці багатьох держав далеко не поодинокими є випадки, коли владна верхівка не виконує взятих на себе обов'язків перед народом. Така ситуація породжує соціальну напругу, яка часто втілюється у різні протестні форми. Найбільш показовим у даному відношенні є рух громадянської непокори.

Право на громадянський опір тісно пов'язане з природними правами людини – правом на життя, на свободу світогляду та віросповідання, на свободу думки та слова і т.д., оскільки є одночасно і невід'ємним правом людини і гарантією захисту цих прав. На думку Франсуа Гізо “це право беззаперечне, якщо б це було не так, якщо б це право, навіть будучи невидимим, як воно існує, не тяжіло над владами, які його заперечують, рід людський вже давно підпав би під владу тиранії, втративши свою гідність і щастя” [1, с. 550]. Вперше термін “громадянська непокоря” в політичний лексикон впровадив американський філософ Генрі Девід Торо, який вжив його як назву своєї статті, в якій пояснював, чому впродовж кількох років відмовлявся від сплати податків штату Массачусетс. До таких дій, як вказує Торо, він вдавався з тією метою, щоб виступити проти двох політичних заходів уряду США: війни з Мексикою та підтримки рабства на півдні країни [4, с. 148–212]. За визначенням Джона Ролза, громадська непокоря – це “публічна, ненасильницька, свідомо політична дія, що спрямована проти закону”, котра апелює до уявлення більшості про справедливість, спонукаючи до зміни закону або урядової політики [3, с. 321]. Висуваючи вимогу усунення несправедливих законів, акції грома-

дянської непокори вже початково виходять за межі закону, стають незаконними. В цьому випадку незаконність визначається з позиції діючого права (*de lege lata*) і встановлюється як об'єктивний момент, факт, достатній для переслідування осіб, причетних до протестних дій. Законодавцю видається важливим карати дії, спрямовані проти влади чи політичного режиму, тому що ідеологія закону передбачає їх непогрішимість і недоторканість. Рациональним виправданням подібної практики є посилення на необхідність забезпечення в суспільстві стабільного правопорядку, миру та безпеки громадян. Однак такі аргументи для людей, що потерпають від тоталітарних режимів та нечесних політиків є малопереконливими. Логічно вірні юридичні рішення нашоюхуються на серйозний опір з боку моралі. Свідома людина супротивиться всьому, що вважає несправедливим і в цьому вбачає свій громадянський обов'язок. Її обов'язок узгоджувати свої дії із нормами закону залишається непохитним доти, доки в неї не з'являться інші більш вагомі моральні підстави. Коли людина з повною мірою відповідальності усвідомлює, що закони чи політичні рішення, що на них базуються, є несправедливими, тоді вона починає чинити їм опір. “Вдаючись до громадянської непокори, індивід таким чином прагне звернутися до почуття справедливості більшості і чесно сповістити їм про те, що на його непохитну думку, умови вільної кооперації порушуються” [3, с. 335], – зазначав Джон Ролз. Протиріччя між правом і мораллю особливо загострюється в тому випадку, коли протестні дії, заборонені і переслідувані законом, отримують схвальну оцінку і знаходять моральну підтримку в свідомості громадян, нехай і не всіх. Сьогодні пересічній людині досить нелегко зрозуміти, чому найбільш активні учасники протестних дій (в Україні – Майдану) в світлі закону можуть поставати злочинцями, але в очах багатьох людей виглядають героями, борцями за справедливість, в'язнями совісті. Показовим є і те, що інші держави, надаючи прихисту політбіженцям, не беруть до уваги юридичні рішення, які були винесені по відношенню до них в тих країнах, з яких вони прибули. Тому і губляться люди в роздумах, які протидіючі сили слід підтримувати в ім'я демократичної держави і справедливості, а які ні.

Як бачимо, право і мораль в таких випадках займають протилежні позиції: право стоїть на боці державної влади, а мораль стає підтримкою для протестуючих. Однак ситуація напруги між правом і мораллю фіксується і тоді, коли право, навпаки, дозволяє, а боронить мораль. Мораль, наприклад, впродовж віків категорично засуджувала вбивство людини, однак це не заважає законодавству ряду країн легалізувати аборт чи смертну кару. До таких гострих проблем впродовж останнього століття приєдналась евтаназія. Евтаназію зазвичай пов'язують зі спокійною і легкою смертю у випадках, коли представники медицини удаються до дій по досягненню такої смерті у невеличкому хворих людей з метою припинення страждань. Сучасні філософи, теологи, лікарі, юристи прагнуть вирішити два фундаментальні питання: чи може евтаназія взагалі мати моральне обґрунтування і якщо так, то за яких умов вона повинна бути узаконена? При вирішенні цих питань думки радикально розходяться. Прихильники евтаназії обґрунтують свою позицію тим, що: з філософської точки зору

перехідна стадія від життя до смерті не повинна бути страждальницькою та принизливою для людської гідності; з медичної – якщо безнадійно хворого чекає важка, нестерпна, недалека смерть, то чи не краще такого хворого позбавити страждань, полегшивши йому смерть. З іншого боку, противники евтаназії висувають не менш переконливі доводи. В загальнофілософському аспекті неприйнятність евтаназії походить від культурної традиції, яка розглядає життя людини як найвище благо і найвищу цінність, легалізація ж евтаназії потягне за собою девальвацію життя як загальнолюдської цінності. Легка смерть не є засобом розв'язання філософських проблем життя і смерті, вона лише штучно усуває їх. З релігійної точки зору, християнство, наприклад, сповідує принцип, що життя є даром Божим і лише він може розпоряджатися ним. Підкріплює даний погляд заповідь “Не вбий”. Виникає також питання про милосердя, оскільки ця чеснота пов'язана з благом інших. А позаяк життя прийнято вважати благом, то милосердя вимагає, щоб інші його зберігали або продовжували. Але якщо евтаназія – це смерть людини задля її власного блага, то милосердя має висловлюватись на користь евтаназії? В цьому полягає абсурдність проблеми тому що лікарі, котрі повинні лікувати, вбивають, тим більше з милосердя. Психологи також твердять, що легалізація евтаназії може спричинити негативний вплив на психічне здоров'я самих медиків, котрі змушені будуть діяти всупереч клятві Гіппократа, в котрій говориться: “Я не дам нікому з тих, хто в мене просить смертельного засобу і не покажу шляху до подібного вчинку”. Крім того, практика евтаназії небезпечна діагностичними помилками. Немає впевненості, що ідея евтаназії має під собою чіткі науково-клінічні гарантії своєї істинності. І, насамкінець, рішення про евтаназію, попри те, що здійснюється особою усвідомлено, може бути поспішним і незваженим.

Суперечливі погляди на евтаназію з медичної та морально-етичної точки зору породили і суперечливу юридичну оцінку цього явища. Сучасні правові погляди щодо даного питання умовно можна розділити на три групи:

1. Дослідження, в яких категорично заперечується право на евтаназію (С. Стеценко, І. Сенюта, Н. Козлова, А. Зябрев, Г. Борзенков, С. Бородін, П. Таракін, О. Капінус). Проблемою узаконення евтаназії з точки зору права є те, що важко буде встановити добровільність ухвалення рішення. Процедура добровільної смерті може викликати можливість зловживань з боку медперсоналу, полегшити вчинення злочинів шляхом застосування фізичного або психологічного тиску на пацієнта.

2. Дослідження, в яких доводиться, що право на евтаназію залежить від волі самої людини (Ю. Дмитрієв, Е. Шленева, В. Глушков, І. Сіулянова, Л. Міселлі).

3. Правові доктрини, які обґрунтовують, що право на евтаназію витікає із права на життя: існування права на життя та свободу передбачає право на самостійне вирішення власної долі, в тому числі і права на добровільну смерть; (А. Коні, Н. Маклеїн, Г. Романовський, М. Малєїна). В даному відношенні доцільно згадати, що в 1952 році на адресу ООН було надіслано звернення за підписом більше 2,5 тис. громадян Великої Британії та США, в якому декларувалось “право легкої смерті” як

одне з найважливіших прав людини. Проте це звернення було відхилене як антигуманне.

Така палітра радикально протилежних думок відобразилась і на сучасному законодавстві. Наприклад, у Голландії після тривалої дискусії в законодавство офіційно внесений дозвіл пасивної евтаназії, звичайно, з визначеними застереженнями, що передбачають виключення будь-яких зловживань. В Англії, навпаки, після довгих обговорень прийнятий закон про безумовну заборону будь-якої евтаназії в медичній практиці. Згідно даних дослідницької організації Euthanasia Research & Guidance Organization, евтаназія дозволена у ряді країн Західної Європи та деяких штатах США: активна евтаназія дозволена законодавством Нідерландів, Бельгії, штату Орегон США, пасивна – в Швейцарії, Швеції, Ізраїлі, Франції, Австралії. Та все ж, законодавством решти країн евтаназію заборонено. В законодавстві України термін “евтаназія” вжито в ч. 3 ст. 52 “Основ законодавства України про охорону здоров'я” від 19 листопада 1992 року. Загалом евтаназії у законодавстві дана негативна оцінка, а за дії, які містять в собі елемент евтаназії передбачена кримінальна відповідальність.

Отже, у сучасного законодавця нині є дві можливості. Одна із них полягає в тому, щоб юридично заборонити евтаназію, оголосити всі дії особи, спрямовані на позбавлення життя, злочинними незалежно від їх мотивації, інша – легалізувати евтаназію на тій підставі, що вона відповідає природному праву людини на легку смерть. Але і в першому, і в другому випадку законодавцю потрібна моральна підтримка, яку він не знаходить, оскільки моральні позиції з даного питання протирічливі.

В даному дослідженні окреслено лише дві ситуації, які найбільш яскраво відзеркалюють конфлікт між мораллю та правом, однак їх набагато більше. Сьогодні все частішають випадки зміни статі, суррогатного материнства, одностатевих шлюбів, випадки легалізації наркотиків, тощо. Все це призводить до змін в нормативно-ціннісних орієнтаціях людей, що в свою чергу тільки посилює “конфліктний” аспект взаємовідношень права та моралі і провукує подальше нігілістичне відношення до позитивних цінностей. Конфлікт між правом та мораллю є наслідком об'єктивного стану речей і вимагає свого подальшого теоретичного дослідження.

Список використаних джерел

1. Гизо Франсуа. Политическая философия: о суверенитете / Классический французский либерализм: [Сб. наиболее известных работ представителей фр. либерализма первой пол. XIX в.] / Франсуа Гизо; [пер. с фран. М. М. Федоровой]. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2000. – 592 с.
2. Дигесты Юстиниана: Избранные фрагменты в переводе и с примечаниями И. С. Перетерского / АН СССР, Ин-т государства и права. Отв. ред. Е. А. Скрипилев. – М.: Наука, 1984. – 456 с.
3. Ролз Дж. Теория справедливости / Джон Ролз; [пер. с англ. В. В. Целищева при участии В. Н. Карповича и А. А. Шевченко]. – Новосибирск: Изд-во Новосибирского университета, 1995. – 536 с.
4. Торо Г. Д. Высшие законы / Генри Дэвид Торо; [пер. с англ., общ. ред., предисл., сост. Н. Е. Покровского]. – М.: Издательство “Республика”, 2001. – 351 с.

References

1. Gizo Fransua. Politicheskaya hfilosofiya: o suverenitete / Klassichesky frantsuzsky liberalizm [Sb. Naibolee izvestnyh rabot predstaviteley fr. liberalizma pervoy pol. XIX v.] / Fransua Gizo; [per. s franc. M.M. Fedorovoy]. – M.: Rossiyskaya politicheskaya

entsiklopediya, 2000. – 592 s.

2. Digesty Yustiniana: Izbrannye fragmenty v perevode i s primечaniami I.S. Pereterskogo / AN SSSR, i-t gosudarstva i prava. Otv. red. E.A. Skripilev. – M.: Nauka, 1984. – 456 s.

3. Rolz J. Teoriya spravedlivosti / Dzhon Rolz; [per. s angl. V.V. Tselisheva pri uchastii V.N. Karpovicha i A.A. Shevchenko]. – Novosibirsk: Izd. Novosibirskogo universiteta, 1995 – 536 s.

4. Toro G.D. Vysshie zakony / Genri Devid Toro; [per. s angl., obsch. red., predisl., sost. N.E. Pokrovskogo]. – M.: Izdatelstvo “Respublika”, 2001. – 351 s.

Grishchenko N.V., Cand. Sc. (Philosophy), Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of Socio-economic Disciplines, Kharkiv National University of Internal Affairs (Ukraine, Kharkov), n.v.grishchenko@mail.ru

Morality and law: on the problem of conflict

At the present stage of the relationship between morality and law as regulatory value systems, not only their positive unity, but also long-standing tension, confrontation and conflict are apparent. The latter is the subject of this theoretical research, the objective of which is to set up and substantiate the problem of conflict between law and morality as an important aspect of their relationship. Going into analysis of situations, when law permits but morality prohibits or, vice versa, morality permits but law prohibits, the author recorded cases of long-standing tension between law and morality and considered this confrontation and conflict to be another, in relation to unity, but similarly important, aspect of relationship between these two regulatory value systems. Such approach stipulates the need for bringing the term “relationship between law and morality” into line with the actual processes that occur in the world, and updates further theoretical researches of the problem.

Keywords: law, morality, relationship, conflict.

Грищенко Н. В., кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры социально-экономических дисциплин, Харьковский национальный университет внутренних дел (Украина, Харьков), n.v.grishchenko@mail.ru

Мораль и право: к проблеме конфликта

На современном этапе взаимоотношений права и морали как нормативно-ценностных систем прослеживается не только их положительное единство, но и длительное напряжение, противостояние, конфликт. Последний и стал предметом настоящего теоретического исследования, целью которого является постановка и обоснование проблемы конфликта права и морали как важного аспекта их взаимодействия. Прибегая к анализу случаев, когда право разрешает, а претит мораль, или наоборот, разрешает мораль, а воспрещает право, автор фиксирует случаи длительного напряжения между правом и моралью и рассматривает это противостояние, конфликт как другую по отношению к единству, но такую же важную сторону взаимоотношений двух нормативно-ценностных систем. Такой подход обуславливает потребность приведения понятия “взаимоотношение права и морали” в соответствие с реальными процессами, происходящими в обществе, и актуализирует дальнейшее исследование проблемы.

Ключевые слова: право, мораль, взаимоотношения, конфликт.

* * *

УДК 130.2

Жукова А. І.

кандидат філософських наук, викладач кафедри філософії, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди (Україна, Харків), ffokdes@gmail.com

МРІЯ ТА ТВОРЧІСТЬ ЯК ВІЛЬНЕ ВТІЛЕННЯ УЯВЛЕНЬ

Проводиться дослідження мрії як творчого прояву людини. Створення мрії як образу уявлення є унікальним творчим процесом, що супроводжується думкою про бажання. Охарактеризовано, що свобода сприяє виходу творчої уяви людини до мріяння, нескінченного світу уявлень, що впливають на почуття й сприйняття всього існуючого світу. Свобода відкриває сфери різних інтерпретацій творчої діяльності. У статті досліджено, що в кожній людині мрія буде мати одне і те саме значення, однак у свідомості вона буде в кожного по-різному новою, адже творче наповнення є власний зміст і унікальне відображення. Це є дивною властивістю уяви, яка і наділяє мрію неповторністю та образною суттю до існування. Евристичний потенціал мрії невичерпний, доки людина спонукувана бажанням творити.

Ключові слова: мрія, уява, свобода, бажання, евристичний потенціал.

З огляду на сучасні трансформації у соціокультурному просторі, постає питання, чи можна знайти свободу й відшукати творчий шлях? Чи одне поняття не мож-

ливе без іншого? Уявляється, що обидва ці поняття взаємозалежні. З одного боку, творчість – це спосіб знаходження свободи, розкриття індивідуума. З іншого, усвідомлення свободи – це шлях безмежної неймовірної творчості. Уявлення про творчість, як невіддільний акт діяльності свободи, описав М. О. Бердяєв: “творчість невідривна від свободи. Лише вільний творить. З необхідності народжується лише еволюція; творчість народжується зі свободи. Коли ми говоримо нашою недосконалою людською мовою про творчість із нічого, то ми говоримо про творчість із свободи. Творчість – поняття, яке не можна пояснити, нез’ясовне. Творчість – таємниця. Таємниця творчості є таємниця свободи. Таємниця свободи – бездонна й нез’ясована, вона – безодня. Так само бездонна й нез’ясована таємниця творчості” [1, с. 25].

У контексті дослідження мрії, слід відзначити, що саме по собі мріяння – це вже творчість. Оскільки мрії людини – це унікальне, створене думкою бажання, наповнене власним змістом і неповторне, оскільки в кожній людині мрія буде мати одне і те саме значення, однак у свідомості вона буде у кожного по-різному новою. Це є дивною властивістю уяви, що і наділяє мрію неповторністю та образною життєвою суттю.

До проблеми формування мрії як творчого прояву людини з позиції антропологічного та екзистенціального дослідження зверталися у своїх працях В. Дільтей, Е. Дюркгайм, М. О. Бердяєв. У напрямку дослідження мрії як відтворення творчих здібностей суб’єктивно-об’єктивних процесів свідомості проводили дослідження Л. В. Басва, Е. В. Ільєнков, Г. С. Сковорода, В. І. Іванов, М. О. Бердяєв, Е. Фромм, Т. Рібо, Г. Ріккерт.

У зв’язку із наведеним вище, необхідно з’ясувати, як співвідносяться поняття свобода та творчість із створенням мрії та яким чином обидва поняття реалізуються у мрії та впливають на її розкриття.

Мрія й творчість взаємопов’язані між собою. Цей зв’язок виявляється у тому, що обидва ці поняття вибирають у собі прагнення до виходу за межі дійсності й самого “Я”, до нескінченної й незвіданої досконалості. Мрія людини – це вихід за межі, за межі всіх умовностей: будь то моральні принципи, або ж просторово-часові рамки. Свобода сприяє виходу творчої свідомості й уяви людини до мріяння, нескінченного світу прекрасних і недосяжних уявлень, що впливають на почуття й сприйняття всього існуючого світу.

Свобода певним чином відкриває сфери різних інтерпретацій творчої діяльності, які здатні переосмислити будь-які людські помилки, у ході відкритої, вільної дискусії або ж розкрити нові перспективи. Вільний розвиток і становлення індивіда, а також культурних ціннісних орієнтирів, сприяє розкриттю естетичної сприйнятливості мрії до цього вільного середовища творчих образів. З вільної творчості виникає неймовірне різноманіття індивідуальних інтерпретацій, образів, знань, досвіду, ідей, що впливає на вдосконалювання мрії. Тільки вільне творче вираження думки про свої ідеальні прагнення створює перспективи появи мрії, що буде завжди унікальною, оскільки вона не підвладна будь-яким конкретним установленим напрямкам свідомості й культури в цілому.

Мрія тим дивна, що їй немає кінця, як і творчості. Її евристичний потенціал невичерпний, доки людина спо-